

III.4 Kult Julia Fučíka do roku 1989

Uctívání Julia Fučíka jako prominenta odboje proti německým okupantům, zprvu šířené především tiskem, započalo už roku 1945 knižním vydáním *Reportáže*, ač tehdy ještě zdaleka nedosáhlo své pozdější intenzity. Po roce 1948 byl kult posílen a až do roku 1989 zůstal v různé podobě součástí komunistické propagandy. Vrchol představuje jubilejní rok 1953. Je nápadné, že mnozí, kteří se Fučíkovu kultu zpočátku klaněli nebo se organizačně podíleli na jeho propagaci, se později přidali k opozici proti komunistickému systému, potažmo emigrovali.⁸²⁵ (Za zmínku stojí spisovatelé Pavel Kohout, Milan Kundera, Ivo Fleischmann a Karel Kyncl, vědci Mojmir Grygar a Alexej Kusák a politik Ladislav Lis.)

III.4.1 Symbolická a legitimizační postava komunistického odboje a komunistického státu

V soudobé publicistice lze u komunistů do VIII. stranického sjezdu roku 1946 a několik měsíců poté rozpoznat tendenci oslavovat Fučíka zejména jako výjimečného vlastence, jenž byl zároveň komunistou. Později se priority přesouvají a stále více se zdůrazňují nároky strany na Fučíka. Mimořádné uznání, ba nadšení vyjadřuje Fučíkovu dílu i nekomunistický tisk.⁸²⁶ Národně-socialistické *Svobodné slovo* vidělo pojítka s Dostojevským a *Reportáží* připsalo obdivuhodnou vnitřní sílu.⁸²⁷ Konzervativní *Zemědělské noviny* konstatovaly, že nejde o pouhé reportáže, nýbrž o umělecké dílo, knihu, jež musí být v obrovském nákladu rozšířena mezi československý lid, aby poznal velikost lidské rozhodnosti a nepoddajnosti i tváří v tvář smrti.⁸²⁸ *Svobodné noviny* poukazyvaly pod názvem *Látka, z níž jsou světci* na náboženské motivy v knize: Komunista Fučík má rysy kněze či řádového bratra, sloužícího

825 Obsáhle a velmi detailně píše o počáteční době komunistické kulturní politiky KNAPÍK, Jiří: *Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948–1950*. Praha 2004. K nositelům této politiky srov. biografický lexikon téhož autora *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953. Biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů...* Praha 2002.

826 Byl využit výstřížkový archiv Ministerstva zahraničí (MZV-VA II) v NA, k. 1118 (*Fučík 1945–1950*, resp. *1950–1954*). (Fondy k následujícímu období se v době rešerše inventarizovaly, nebyly tudíž přístupné.) Následující citované novinové články mohou posloužit jako reprezentativní výběr z většího počtu dalších příspěvků, a tím i z tehdejší publicistiky.

827 B. MILČAN: *České Zápisky z mrtvého domu*. In: *SvS*, 28. 10. 1945.

828 Jan PILAŘ. Hrdinství odvahy a víry. In: *ZN*, 4. 11. 1945.

až do posledního sebeobětování. Naštěstí dnes již mezi komunismem a vlastenectvím není rozporů.⁸²⁹ V květnu 1946 stejné noviny souhlasně kvitují, že v Národním divadle je poprvé oslavován komunista, jenž učinil zcela prostou věc: zemřel za svobodu své země.⁸³⁰ Komunistické listy tehdy vyzdvihovaly prvky Fučíkova díla platné napříč stranami a je spojující: *Reportáž* podle nich byla víc než poselstvím, byla spíše „odkazem pro všechny“ („Odkaz? Závazek! Pro všechny!“) a čím více čtenářů, tím lépe.⁸³¹ Vliv knihy se tak rozšířil i na prosté, politicky spíše indiferentní lidi⁸³² a vzpomínkou na „společný odboj“ byli k oslavám v květnu 1946 přizváni i příznivci jiných stran.⁸³³

Tón komunistického tábora se však stále více přiostrával, třeba když při přejmenování uhelného dolu v Duchcově k příležitosti třetího výročí Juliovy smrti v září 1946 jeho vdova hrozila, že pánem je teď lid a lepší zítřek je na nás. Dílo socialismu, pro nějž byl Fučík popraven, bude nyní dokončeno a zbytky fašismu a reakce bez milosti vymýceny.⁸³⁴ V souvislosti s procesy s protektorátní vládou roku 1946 Gusta Fučíková podtrhovala, také s odvoláním na svého muže, že komunisté přinesli oběť nejvyšší, a mají tudíž právo soudit obžalované a uskutečňovat politiku, která znemožní, aby se podobné poměry opakovaly.⁸³⁵

Je logické, že pro komunisty bylo nasnadě a výhodné přesunout Fučíkovu postavu, a tedy i význam komunistického odboje do popředí, ba mělo to pro ně naprosto zásadní význam, protože tak mohl být upozaděn občanský odboj a jeho prominenti, jako Alois Eliáš nebo Vladimír Krajina. Síly, jež občanský odboj řídily nebo podporovaly, stále hlasitěji získávaly označení „třídního nepřítel“, který měl být odstraněn. Zdá se sice přehnané tvrdit, že Fučíkův kult byl vybudován v neposlední řadě i proto, aby se zapomnělo na osoby, jako byl Krajina, který uvěznění gestapem na rozdíl od Fučíka a Eliáše přežil.⁸³⁶ Jedno však popřít nelze: Krajina hrál v efektivních akcích odboje mnohem větší roli než třeba Fučík, přesto je v Česku mimo odborné kruhy jen málo známý, ač byl ještě krátce před smrtí roku 1993 vyznamenán nejvyšším státním oceněním, Řádem Bílého lva. Poté, co roku 1948 jen s obtížemi unikl opětovnému

829 „kd“. Látka, z níž jsou světi. In: *Svobodné noviny* [SvN], 16. 11. 1945. Pod tímto názvem tehdy vycházely *Lidové noviny*, nejrenomovanější listy první republiky. Tradiční jméno působilo diskreditujícím dojmem, protože tak vycházely za protektorátu. Šéfredaktorem SvN byl tehdy Ferdinand Peroutka, k němu kapitola III.4.12.2.

830 SvN, 4. 6. 1946.

831 Kniha čistého hrdinství. In: *MF*, 23. 11. 1945.

832 Dík za knížku. In: *RP*, 26. 1. 1946.

833 Bďte, lidé! In: *RP*, 15. 5. 1946.

834 *RP*, 12. a 14. 9. 1946.

835 V několika článcích pro *RP* během roku 1946, obzvláště ostře v článku s Fučíkovým apelem „Lidé, bďte!“ v názvu, 14. 8. 1946 (přepis ANM SMDH, P GF, pořadač 24).

836 NIKLÍČEK – HONZÁK, *Julius Fučík*, s. 166.

zatčení komunisty, žil až do smrti v Kanadě.⁸³⁷ Komunistický režim skutečně vykonstruoval zvláštní oslí můstek: úřady národně-socialistického ministra spravedlnosti Prokopa Drtiny pronásledovaly Kolínského po válce proto, že toho věděl příliš mnoho o Krajinovi a jeho propojení s okupačními úřady. To alespoň tvrdí Gusta Fučíková a Stanislav Špringel.⁸³⁸

Fučík, ostatně jako „hrdinové Sovětského svazu“, padl v boji, Otakar Jaroš a Ján Nálepka (důstojníci Svobodovy armády bojující spolu se Sověty) a politik KSČ Jan Šverma, zemřelý za Slovenského národního povstání, získal posmrtně nejvyšší československé vyznamenání, Řád Bílého lva.⁸³⁹ Měl sloužit za příklad zejména socialisticky vychovávané mládeži. Přímou v zemi se pak rozvinul skutečný kult osobnosti, jenž se odrazil ve slavnostních aktech a hrách, v přívalech oslavné literatury, v nejdůležitějším vyznamenání pro pionýry a mladé komunisty, Fučíkově odznaku. Do daleka se rozšířil idealizující portrét, kresba křídou od slavného malíře Maxe Švabinského z roku 1950 (obr. 14), který ho podle pozdějšího ironického komentáře Milana Kundery vyobrazoval takto:

téměř dívčího, rozdychtěného, čistého a tak krásného, že snad i ti, kteří Fučíka osobně znali, dávali přednost ušlechtilé kresbě před vzpomínkou na skutečnou tvář.⁸⁴⁰

Na Fučíkovi byla obdivována krása, stejně jako u Jana Palacha, pozdějšího českého hrdinského mýtu. Na rozdíl od něj ale už Fučík žádný chlapec s téměř dětskými rysy nebyl, v době smrti dosáhl čtyřicítky. Je zjevné, že se zde uplatnil prvek „smrti v mládí“, k mučedníkovi očividně patřící, ač nutně nekorespondoval se skutečností. Porovnáme-li fotografii třicetiletého Fučíka, jež posloužila za předlohu Maxi Švabinskému (obr. 15), s jeho kresbou, dojdeme k závěru, že rysy působí mnohem jemněji a hrdina mnohem mlaději. Známý příklad mučednické „smrti v mládí“ představuje v českém kontextu

837 Ke Krajinovi srov. Tomáš Pasák v CHURANĚ, *Kdo byl kdo ve 20. století*, sv. 1, s. 352–354, dále BRANDES, *Tschechen unter deutschem Protektorat*, sv. 1, s. 174n. a 324–329, z novějších KAPLAN, Karel: Případ Vladimíra Krajiny. In: *Slezský sborník* 101 (2003), s. 327–338.

Krajinu a pokus komunistů označit ho za kolaboranta zmiňuje i KOVAŘÍK, *Mýtus Fučík a případ Sonnenschein*, s. 192n. Nedokládá však přesnější propojení s Fučíkem a jeho „mýtem“.

838 Gustin dopis Ivu Fleischmannovi, tehdy úředníku na Ministerstvu informací a osvěty, 19. 1. 1952 (dopis byl přeložen a zaslán australskému spisovateli Franku Hardymu, propagátorovi komunismu) – NA, MI-dod, d. 182, i. č. 587.

Špringel je citován v ANDRIJANOV – HRABICA, *Lidé*, s. 114.

839 Spisy o vyznamenání in memoriam NA, ÚPV 260/1, k. 159.

Řád je uschován v ANM SMDH, P JF, k. Julius Fučík XVI (*Hmotné předměty*).

840 KUNDERA, Milan: *Der Scherz. Roman*. Frankfurt am Main 1994, s. 222. Cituji podle KUNDERA, Milan: *Žert*. Praha 2007, s. 220. Srov. také STEINER, *Hrdina*, s. 8.

právě Jan Palach, který se zapálil o necelých dvacet let později (roku 1969) ve věku 21 let v Praze v horní části Václavského náměstí na protest proti ukončení pražského jara.⁸⁴¹

Staričkový umělec získal za Fučíkův portrét roku 1951 Řád Republiky za mimořádné úsilí o budování míru. Není zcela jasné, nakolik si Švabinský uvědomoval, že stvořil dílo, jež se stalo symbolem komunistické propagandy. Jeho nevlastní dcera to ve svých vzpomínkách rozhodně líčí jinak: Vdova Gusta se objevila ve Štollově doprovodu a prosila o „intimní portrét“ svého zesnulého muže, který si chtěla postavit na noční stolek. Malíř ho vyhotovil podle fotky z třicátých let. Jaké bylo jeho překvapení, když se z něj stalo oficiální dílo, užívané, kde se jen dalo. Často si prý později stěžoval, že to netušil.⁸⁴² Jde opět o zpětnou rekonstrukci, která čtenáře nemusí nutně přesvědčit.

Vzhledem k tomu, že se *Reportáž* stala takřka komunistickou kultovní knihou, kanonizovanou legendou srovnatelnou téměř s Biblií, mohla významně působit i vnitropoliticky. Strana se například v kampani proti bývalým bojovníkům španělské občanské války, zobrazovaným jako nespolehliví zběhové a možní agenti Západu, mohla opřít o postavu interbrigadisty Klecana, jenž údajně zradil.⁸⁴³ Při politickém procesu s protistátním spikleneckým centrem kolem Rudolfa Slánského byla součástí obvinění i pomsta za Fučíkovu a Švermovu smrt, kterou údajně rovněž zavinili. Za Fučíka byl podle obžaloby zodpovědný Reicin.⁸⁴⁴ Tisk měl za úkol horlivě následovat svého velkého

841 Nápadná je i podobnost se Švabinského portrétní kresbou básníka Jiřího Wolкера, pořízenou o rok dříve. Ten zemřel skutečně mlád, 24 let (nedožítých), roku 1924, vyobrazen v ORLÍKOVÁ, Jana: *Max Švabinský: Ráj a mýtus*. Praha 2001, s. 51. Wolker také patří k českému pantheonu „pokrokových“ osobností.

Fučíkovi rozhodně nelze upřít jistou atraktivitu, za života platil za neodolatelného svůdníka a hrdinu ženských srdcí.

K Palachovi srov. LEDERER, Jiří: *Jan Palach*. Zürich 1983; BRENNER, Christiane: *Tod für einen Sozialismus mit „menschlichem Gesicht“*. Jan Palach. In: SATJUKOW – GRIES: *Sozialistische Helden*, s. 256–266 a 301–303; velmi obsáhle a z různých perspektiv BLAŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub a kol. (ed.): *Jan Palach '69*. Praha 2009.

842 Srov. vzpomínky jeho nevlastní dcery: ŠVABINSKÁ, Zuzana: *Světla paměti*. Praha 2002, s. 188n.

Švabinského děkovný dopis ze 7. 9. 1950 Gustě za honorář – ANM SMDH, P GF, pořadač 28.

Nebyl to jediný Švabinského portrét Fučíka. Vyhotovil také realističtější obraz podle fotografie z mládí, jenž sloužil za předlohu pro známku. Různé poštovní známky v ANM SMDH, P JF, k. Julius Fučík XVI.

843 K pronásledování bojovníků ze Španělska (mimo jiné Otto Šlinga) jako předzvěsti procesu s Rudolfem Slánským OSERS, Jan: *Die Spezifika des Slánský-Prozesses in der ČSR im Vergleich mit den übrigen Schauprozessen in Osteuropa*. In: Weber, H. a kol. (ed.): *Kommunisten verfolgen Kommunisten. Stalinistischer Terror und „Säuberungen“ in den kommunistischen Parteien Europas seit den dreißiger Jahren*. Berlin 1993, s. 459–469, zde s. 464n.

844 *RP*, 16. a 28. 11. 1952; SLÁNSKÁ, *Bericht*, s. 59–61. Marie Švermová, vdova po Janu Švermovi, padlém údajně vinou „konspirantů“, se procesu dočkala až později (1954), v té době

kolegu a vzor⁸⁴⁵ a „bojovný duch“ Fučíkovy publicistiky byl s oblibou stavěn na odiv: Stejně jako Fučík za první republiky dramaticky popisoval třídní boj a stávky, i dnešní doba je napínavá a bojovat se proto má stejně. Za vyšší produkci, kolektivizované zemědělství, ovládnutí přírody, proti „předsudkům minulosti“, proti „zrádcům, špiónům, kulakům a sabotérům“.⁸⁴⁶

Ladislav Štoll (jenž na sebe upozornil také jako vydavatel Fučíkova díla) vděčil za pozici předního kulturního funkcionáře také přátelské zmínce v *Reportáži*. Díky dobrým vztahům s Nejedlým i Kopeckým se dokázal etablovat jako stranická autorita ve věcech literatury (jiní, k tomu povolanejší, např. Fučík, Kurt Konrad (Beer) nebo Bedřich Václavěk, nepřežili okupaci). Z funkce profesora a rektora různých vysokých škol, ministra školství i kultury a z vyšších vlivných postů v Akademii věd zastával v padesátých a šedesátých letech a opětovně v době normalizace po roce 1968/69 omezenou, netolerantní a dogmatickou literární politiku, odsuzující slovy „formalistický“, „protisociální“ nebo „morbidní“ vše, co se odklánělo od proklamované linie.⁸⁴⁷

Fučík byl velmi výrazně stavěn do role vzoru pro mládež nového státu, již se patřilo ještě řádně vytvarovat, pro žáky, studenty a vojáky.⁸⁴⁸ Fakt, že sloužil za příklad dokonce sportovním novinářům, je spíše groteskním dokladem, jak byla jeho postava aplikována coby autorita na všechny otázky a záruka správnosti nového systému. V oněch letech stát organizoval sport, kluby a ligy zcela nově, podle představ komunistické strany, a to i nejoblíbenější fotbal a hokej. V neposlední řadě byla zrušena „dekadentní“ profesionální liga, s odvoláním na ideály Sokola z 19. století.⁸⁴⁹ V předních sportovních novinách

už však seděla ve vazbě. K obětem procesu se Slánským patřil i její bratr Karel Šváb, srov. PELIKÁN, Jiří (ed.): *The Czechoslovak Political trials 1950–1954. The suppressed Report of the Dubček Government's Commission of inquiry, 1968*. Stanford 1971, s. 354.

845 Pro novináře se pořádaly speciální přednášky, např. školení šéfredaktora *Rudého práva* Vladimíra KOUCKÉHO Fučík-komunista, z 25. 6. 1953, otištěné v *Čs. novináři*, č. 8/1953.

846 Např. L. Milde: Učíme se od Julia Fučíka. In: *Naše vlast*, č. 8/1953, s. 163–165.

847 Ke Štollovi srov. příspěvek Jiřiny TÁBORSKÉ ve *Slovníku českých spisovatelů*, s. 644n.; Jiří PEŇÁS, Ladislav NIKLÍČEK v CHURANĚ, *Kdo byl kdo ve 20. století*, II, s. 201n. Autoři druhého zmiňovaného hesla sarkasticky poznamenávají, že se Štollovi povedla věc, jaká se jen tak nevidí: Stal se rektorem vysoké školy a členem Akademie věd, aniž sám měl vysokoškolské vzdělání (původně pracoval v bance).

Shrnutí Štollova nepřilíš podnětného, dogmatického postoje: *Básník a naděje. Z bojů za českou socialistickou poezii*. Praha 1975.

848 K tomu kapitola III.4.9 a III.4.10. O propagaci „nového člověka“ v socialismu: NEČASOVÁ, Denisa: *Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956*. Brno 2018.

849 K tomu srov. MACURA, Vladimír: Das glückliche Zeitalter. Semiotische Ansätze zur Deutung eines Konstrukts. In: SCHMIDT-HARTMANN, E. (ed.): *Kommunismus und Osteuropa. Konzepte, Perspektiven und Interpretationen im Wandel*. München 1994, s. 257–286, zde s. 267–274; k fotbalu můj příspěvek *Fußball in der deutschen und tschechischen Gesellschaft, Literatur und Publizistik*, s. 270n. a *Fußball in Tschechien und der Slowakei. Ruhmreiche Vergangenheit, Probleme der Gegenwart und Zäsuren durch historische und politische Transformationen*. In: Krause, Stephan – Lübke, Christian –

se tak čtenář mohl dočíst o „odborníku“ Fučíkovi, který se rád chodil dívat na fotbal, přestože zpočátku nerozuměl pravidlům. Z odporu ke kapitalismu při utkáních vedoucích (a bohatých) pražských klubů Slavie a Sparty držel vždy s protivníky.⁸⁵⁰ Fučík nelítostně odhaloval nejen buržoazní společnost, ale i buržoazní sport. V reportážích ze SSSR psal, že pro sovětského občana je kapitalistický sport s jeho „kupováním“ a „prodáváním“ hráčů stejně absurdní jako u nás zvyky divochů nebo příšera z Loch Ness.⁸⁵¹

III.4.2 „Milenec života“ a zářný příklad

Fučík byl často nazýván „milencem života“ (je to i název oslavné knihy přinášející vzpomínky jeho současníků, vydané Alexejem Kusákem).⁸⁵² Vychází z pasáže v *Reportáži*, již lze označit za součást Fučíkova ústředního poselství, odkazu:

Miloval jsem život a pro jeho krásu šel jsem do pole. Miloval jsem vás, lidé, a byl jsem šťasten, když jste mou lásku opětovali, a trpěl jsem, když jste mi nerozuměli. Komu jsem ublížil, odpusťte mi, koho jsem potěšil, zapomeňte! Ať smutek nikdy nepatří k mému jménu. To je má závěť pro vás, táto a mámo a sestry moje, pro tebe, Gustino moje, pro vás, soudruzi, pro všechny, s nimiž jsem se měl rád. Myslíte-li, že pláč smyje smutný poprašek stesku, plačte chvíli. Ale nelitujte. Žil jsem pro radost, umírám pro radost a byla by to křivda, kdybyste mi na hrob postavili anděla žalu.⁸⁵³

Takřka oficiální Fučíkovo přízvisko „milenec života“ se samozřejmě nevztahovalo na jeho velké úspěchy u žen, kterých díky své šarmantní a okouzující

Suckow, Dirk (ed.): *Der Osten ist eine Kugel. Fußball in Kultur und Geschichte des östlichen Europa*. Göttingen 2018, s. 381–401, zde s. 390–394. Ke sportu a společnosti v českých zemích z poslední doby PELC, Martin: *Sport a česká společnost do roku 1939. Osobnosti – instituce – reflexe*. Praha 2018; ZWICKER, Stefan (ed.): *Sport, Nation und Gesellschaft in der Habsburgermonarchie und in der Tschechoslowakei*. Lang, Berlin 2021 (v tisku). Zmiňme také aktuální projekt Slezské univerzity v Opavě pod Pelcovým vedením, s externí spoluprací autora knihy *Sport jako podiváná: Zrod sportovního diváctví a fanouškovství v českém prostředí (do roku 1945)*, č. 19-10401S.

850 Oldřich ŽURMAN: Aby byl sport skutečně sportem. In: *Čs. sport*, 4. 9. 1953. K tomu byl otištěn Fučíkův článek *Ať žije Plánička* z roku 1934, v němž odhaluje zpravodajství o úspěších československé národní jedenáctky z mistrovství světa jako úhybný manévr ovládajících, jak odvrátit pozornost od prohnulosti kapitalismu.

851 O športe a nedostatkoch. In: *Čs. sport* (vydání pro Bratislavu), 11. 9. 1953.

852 KUSÁK, *Milenec života*. Přízvisko si ale nenárokoval pouze Fučík. Josef KAINAR tak v básni *Český sen* (poprvé vydané roku 1953, zde Praha 1962, s. 70n.) velebil Zdeňka Nejedlého slovy „[...] soudruh drobných lidí / Trn v patě fašistů. A vědec velikán. / Milenec života a českých melodií.“

853 FUČÍK, *Reportáž. Kritické vydání, reedice*, s. 23n.

povaze požíval, neboť ty se spíše zamlčovaly.⁸⁵⁴ Od opravdového hrdiny se očekává zdrženlivost, jak ostatně můžeme pozorovat i u Schlagetera a v extrémní podobě potom u Jana Palacha.⁸⁵⁵ Ne, Fučík platil za „milence“ oficiálně pro svůj pozitivní postoj a údajně nikdy neutuchající optimismus. V oněch „gründerských dobách“ socialismu byla sexualita žádoucí beztak nanejvýš v manželství, důležitém stavebním kameni nové společnosti. Muž a žena se měli chápat především jako bojovníci za „novou společnost“ a i v tomto případě bylo možné odkázat na *Reportáž*. I jinak věrní straničtí básníci jako Nezval se kvůli literárnímu zpracování sexuální libertináže dočkali ostrých útoků.⁸⁵⁶ Při pohledu na oficiálně žádoucí a podporovanou lyriku a prózu, především pak výtvarné umění oné doby, zaujme nízký podíl erotiky, hraničící téměř s asexualitou „socialistického realismu“.⁸⁵⁷

„Milenec života“ neměl označovat hédonistu, jenž si jen bezmyšlenkovitě užívá, Fučíkova radost ze života vycházela z hluboké lásky k lidem. Popis této lásky vykazuje téměř rysy příběhů o Ježíši Kristu, což se z pochopitelných důvodů samozřejmě nesmělo říkat nahlas. Fučíkova velikost přesahující běžná měřítka se dále projevovala skromností a obětavostí. Jeho vdova k 10. výročí úmrtí potvrzovala, jaký byl její muž „radostný člověk“, jenž by býval dokázal a chtěl sdílet svou radost se všemi. Jeho optimismus demonstrovala na historce, jak roku 1940 v Chotiměři plánoval cestu kolem světa. Ne že by chtěl uprchnout, plány směřovaly do doby po osvobození. Byl prý také neuvěřitelně ochotný, vždy chtěl lidem pomoci a pohyboval se mezi nimi jako rovný mezi rovnými. V lidech nikdy neviděl šedou masu, vždy se zajímal o jednotlivce a jeho starosti, přiblížil se jeho srdci a tím ukázal, že komunisté nejsou zamračení asketové, nýbrž znají hodnotu těch nejmenších lidských radostí a nic lidského jim není cizí:

Každý z nás, který osobně znal Julia Fučíka, říká o něm: Byl to radostný člověk! Ano, tuto vlastnost měl. Když jste se na něho podívali, upoutala vás jeho úsměvná tvář. Radoval se ze života a každý den objevoval nové jeho krásy. Všechno v něm zpívalo: „Není života bez zpěvu, není života bez slunce.“ To napsal ve svém posledním díle v nacistickém žaláři. Radoval se, když objevil krásnou knihu, když se mu

854 Teprve v knihách po roce 1989 směli pamětníci vzpomínat i na tuto Fučíkovu stránku, např. VÁVRA, *Podivný život*, s. 77, 144. Skutečnosti patrně neodpovídal ani idylizovaný obraz jeho manželství, šířený Gustou Fučíkovou.

855 BRENNER, *Jan Palach*, s. 264. K tomu také kapitola IV.2.3.

Odpůrci Fučíkova kultu zejména z exilových kruhů naopak používali jako argument jeho údajnou lehkovážnou proměnu v životě, srov. kapitolu III.4.12.

856 KUSÁK, *Kultura a politika*, s. 286n.

857 Tento dojem jsem získal i při návštěvě velkolepé výstavy pražského Rudolfa o socialistickém realismu, která probíhala v letech 2002–2003, srov. katalog: PETIŠKOVÁ, Tereza: *Československý socialistický realismus 1948–1958*. Praha 2002.

vydařil výlet, když dokončil dobrý článek, když bylo pěkné číslo Rudého práva nebo Tvorby. A svou radost uměl sdílet.⁸⁵⁸

Fučíkovu stylizaci v hrdinu nadlidských rozměrů vedl kromě Gusty také Václav Kopecký – jedna z rozhodujících postav stalinistického Československa, ministr informací v letech 1945 až 1953, poté na rok ministr kultury, následně místopředseda vlády. Kopecký zbožštil sám sebe a ze své výšiny Fučíka charakterizoval jako „krásného duševně a fysicky [...], rytíře bez bázně a hany, [...] stále mladistvého, stále optimistického“.⁸⁵⁹ V dlouhém projevu při oslavách k desátému výročí Fučíkova úmrtí velebil v Lucerně hrdinovu mimořádnou krásu. Zdůrazňoval, že Max Švabinský ji při portrétování nikterak nepřikrášlil a že Fučíkovy vlastnosti byly opravdu bez jediné chybičky:

Byl citlivě jemný, přívětivý a v chování roztomilý. Neslyšel jsem ho pronést jedno hrubé slovo. Byl veselý, vtipný a miloval žerty i hry. Byl upřímný, nezákladný, srdečně otevřený a skrz naskrz pravdivý. Byl skromný, ve všem počestný, v lásce a přátelství věrný. Byl nebojácný, odvážný, statečný. Byl moudrý, důmyslný, ale i romanticky snivý. Julius Fučík byl člověk krásný, duševně i fysicky. [...] byl bytostí moderní, i v ústrojí. Vždy chodil s knihou.⁸⁶⁰

Vítězslav Nezval vylíčil v básni *Noční host* z roku 1955 Fučíkovu návštěvu u něj v dubnu 1942, krátce před zatčením. Vzpomíná na Fučíkovu přesvědčivost i jeho herecké nadání:

Jeho tvář vyšla jako slunce,
Jak slunce z hloubi pralesa, který propadl do země
Tvář herce, jenž dohrál hrdinnou roli
A přichází do kavárny vypít s přáteli čaj.⁸⁶¹

I přes radost z krás života však Fučík nikdy neztrácel ze zřetele nadřazený cíl:

Celým svým životem dovedl sjednotit povinnost s dobrodružstvím,
myslím, že totéž žádá od poezie a umění.⁸⁶²

858 Fučíková, Gusta: *Úsměv Julia Fučíka*. Vysíláno v rozhlasu 6. 9., otištěno v *RP* 8. 9. 53 – sedmistránkový strojopis, ANM SMDH, P GF, pořadač 1953.

859 KOPECKÝ v předmluvě ke knize *Fučík ve fotografii*, 1953, s. 1. Ještě exaltovanější jsou hymny v jeho pamětech *ČSR a KSČ*, s. 457–463.

860 NA, KSČ-ÚV 100/45, sv. 3, a. j. 131.

861 NEZVAL, Vítězslav: *Noční host*. Cituji podle HOŘENÍ – JELÍNEK – KADLEC, *Azyl u Baxů*, s. 34–40, zde s. 36.

862 Tamtéž, s. 37.

Jeho radostnost tak byla nejen výrazem, ale také předpokladem, aby dokázal splnit povinnosti boje pro blaho všech, pro komunismus a odboj:

Být připraven na veliký úkol,
To znamená umět radovati se,
Aby se všichni jednoho dne radovali,
Aby se dalo obstát v každé zkoušce,⁸⁶³

S oblibou se uváděl epitaf Marie Pujmanové, že nacističtí okupanti „neza-
bili jenom hrdinu, ubili také okouzleného chlapce“.⁸⁶⁴ Vedoucí komunistický
novinář Vojtěch Dolejší ho ve svých velmi stranických dějinách českého tisku
oslavoval coby „vzor revolučního novináře“.⁸⁶⁵ Další příklad kultovního uctí-
vání *Reportáže* jako kanonického textu a jejího autora představovala kromě
vystavení rukopisného originálu také pamětní deska připevněná na domě
v Humpolci, kam Kolínský za války skryl motáky.⁸⁶⁶

III.4.3 Oslavy v jubilejním roce 1953

Jubilejní rok 1953 (50. výročí narození a 10 let od úmrtí) znamenal i vrchol
Fučíkova kultu. Poté, co bylo konstatováno, že hrdinovi se doma na rozdíl
od některých socialistických bratrských států dosud nedostalo takového
uznání, jaké mu náleží, vydal ÚV KSČ heslo, že je nutné Fučíka vyobrazovat
jako nový dějinný prototyp národní postavy. Bylo při tom důležité představit
ho jako vedoucího představitele KSČ v duchu Marxově, Leninově a Gottwal-
dově nikoliv abstraktně, nýbrž v celé lidskosti, především pak pro mládež.⁸⁶⁷
Oslavy byly spojeny s vyhlášením řady cen (literárních cen v kategoriích
beletrie a literární věda, ocenění památek), jejichž organizace se ujal Svaz
československých spisovatelů.⁸⁶⁸

Československá vojenská mise v Berlíně pod vedením tajemníka Václava
Hrubého, jejímž cílem bylo najít pozůstatky Julia Fučíka, nebyla korunována

863 Tamtéž, s. 39.

864 Použit například jako motto před článkem Zdeňka Eise a Alexeje Kusáka *Studentská léta*.
Dvě črty z mládí Julia Fučíka. In: *Vlasta*, 3. 9. 1953, kde oslavují jeho neúnavnou píli a zá-
pal, přetrvávající navzdory hladu.

865 DOLEJŠÍ, *Noviny a novináři*, s. 321–330.

866 Vyobrazeno v ANDRIJANOV–HRABICA, *Lidé*, s. 108.

867 Zápis z jednání ÚV z 29. 1. 1953, návrh soudruhů Davida a Nejedlého NA, KSČ-ÚV,
02/3.

Heslo potvrdil i generální tajemník Ústředního akčního výboru Národní fronty (ÚAF
NF), který koordinoval oslavy v celé zemi. Prohlásil, že je povinností všech složek NF
prezentovat Fučíkovu roli bojovníka za tuto linii, zasedání z 29. 7. 1953 – NA, ÚAF NF
č. 28, k. 58.

868 Návrh ÚV Svazu československých spisovatelů (ÚV SČSS) směřovaný ÚPV, 16. 5. 1953 –
NA, ÚPV, 618/7, k. 1593.

úspěchem. Podařilo se získat pouze ověřenou kopii úmrtního listu. Naděje, že se do oslav v září snad ještě něco najde, se nevyplnily, i přes avizovanou pomoc Ericha Mielkeho, tehdy ještě tajemníka na Ministerstvu státní bezpečnosti.⁸⁶⁹ Fučík později, v listopadu 1954, dostal skromný symbolický hrob, lépe řečeno pamětní desku,⁸⁷⁰ v podzemí Národního památníku na Vítkově. Tam našli v urnách místo posledního odpočinku – což nebyla tak zcela pravda – „největší synové dělnické třídy“ Československa.⁸⁷¹

Patříčnými oslavami bylo uctěno hned 50. výročí Fučíkova narození v únoru. Přímo v onen slavný den, 23. února, byla v Tylově (dnešním Stavovském divadle) uvedena slavnostní premiéra *Reportáže* zdramatizované Rusem Burjakovským *Lidé, bděte*. Předcházela jí proslov ministra Kopeckého, recitace z Fučíkových děl a jemu věnovaných básní od Pabla Nerudy, sovětského básníka Borise Lichareva a „nové české generace“.⁸⁷²

Vyložení obrovské byly slavnosti uspořádané k desátému výročí smrti v září 1953. V Praze trvaly několik dní, v Plzni dokonce celý týden.⁸⁷³ Předtím Ústřední akční výbor Národní fronty (ÚAF NF) vytvořil na popud strany a vlády komisi, která založila pracovní výbor pod vedením spisovatele Lumíra Čivrného. Výbor navrhl šestnáctibodový plán oslav. Nejdůležitějšími body byly: velká slavnost 7. září s Kopeckým v roli hlavního řečníka, udělení Řádu Republiky, konference o Fučíkově díle se zahraničními hosty, vybudování památníku a rozsáhlé přejmenování ulic a náměstí po Fučíkovi. Dále se měl každoročně konat festival Fučíkova Plzeň po vzoru Jiráskova Hronova a Smetanovy Litomyšle. Fučíka a jeho knihy měla propagovat témata závěrečných a seminárních prací na vysokých školách, všude v zemi se měly konat masové akce, přednášky a shromáždění.⁸⁷⁴ Část pražské Stromovky věnovaná zábavě lidu

869 Hrubého zpráva s doprovodným dopisem velitele mise Linharta Kopeckému, 26. 3. 1953 – NA, KSČ-ÚV, 100/45, sv. 6, a. j. 52.

870 Projev Václava Kopeckého k příležitosti odhalení pamětní desky Fučíkovi, Janu Švermovi a Gustavu Klimentovi, 10. 11. 1954 (desáté výročí Švermovy smrti) – NA, KSČ-ÚV 100/45, sv. 3, a. j. 137.

Kopecký při tom zdůraznil, že kromě hlubokého významu Fučíkových slov v době, kdy se západoněmecký fašistický militarismus pokouší znovu povstat, nyní Fučík, jehož hrob Hitlerovi pohůnci neoznačili, bude mít desku na místě, kde jsou pohřbeni i spisovatelé Neumann a Olbracht, a na místě ze všech nejsvětějším, totiž v mauzoleu Klementa Gottwalda (vystaveného mezi lety 1954–1962).

871 HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří: *Pomníky a zapomínky*. Praha – Litomyšl 1996, s. 162.

Roku 1990 byly pozůstatky Klementa Gottwalda i jeho nástupců Antonína Zápotockého a Ludvíka Svobody vyjmuty z mramorových rakví. Odstraněny a přemístěny byly i urny dalších funkcionářů. Ve Fučíkově případě to nebylo potřeba, protože jeho hrob byl už od začátku prázdný.

872 Zasedání přípravné komise 5. 3. 1953 – NA, KSČ-ÚV, 05/3, sv. 50, a. j. 419.

873 Zprávy členů komise Flégla a Drozdové, 26. 6. 1953 – NA, ÚPV, 832, k. 1657.

874 Výzva generálního tajemníka NF, 29. 7. 1953 – NA, ÚAF NF, k. 58, i. č. 28.

a Dům novinářů od nynějška nesly jméno hrdiny, jež je třeba pomocí velvyslanství rozšířit ještě více i v zahraničí.⁸⁷⁵

Dne 5. září 1953 byly slavnosti zahájeny přejmenováním prostor výstaviště v západní části Stromovky na Park kultury a oddechu Julia Fučíka. Projevy pronesli pražský primátor Václav Vacek, jenž velebil Fučíkem ztělesňovanou „radost ze života“, nyní uvítanou i v prostorách tohoto místa, a náměstek ministra informací Zdislav Buřival a tajemník ÚV Československého svazu mládeže (ČSM) Ladislav Lis. Pavel Kohout, uvedený hodností poručíka, přednesl dvě básně. Jednu věnovanou přítomnému prezidentu Antonínu Zápotockému, jednu oslavenci.⁸⁷⁶

Nejdůležitější událostí byl slavnostní večer 7. září ve velkém sále pražské Lucerny. Neměl být v žádném případě pietním aktem, nýbrž večerem plným radosti a optimismu.⁸⁷⁷ Soubor Julia Fučíka tedy dostal za úkol uvést československé písně bojovně optimistického ražení.⁸⁷⁸ Organizátoři původně počítali s konáním v Národním divadle, vzhledem k zamýšlenému „masovému charakteru“ události se však rozhodli pro velký sál Lucerny, v oné době největší reprezentativní prostory v Praze. Dorazili i zahraniční hosté, mezi nimi spisovatelé Leon Kruczkowski z Polska a Martin Andersen-Nexø z Dánska, kteří zasedli u čestného stolu s Janem Werichem, Vítězslavem Nezvalem, Maxem Švabinským a Ladislavem Štollem.

Pokud jde o pražské slavnosti trvající od 8. do 9. září, 8. září byla celá první a druhá strana *Rudého práva* věnována Fučíkovi – představovaly však pouze vyvrcholení vzpomínkových akcí, jež měly proniknout do všech koutů socialistického státu. Společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí plánovala proškolit své lektory podle „metodických pokynů pro sestavení přednášek“, sepsaných Mojmírem Grygarem. Přednášky měly široký záběr. Jen na Plzeňsku jich bylo plánováno na 300.⁸⁷⁹ V jižních Čechách se pořádaly zvláštní večery pro občany německé národnosti v jejich mateřském jazyce a také pro Romy. Ne vše však vycházelo podle plánu, objevily se například stížnosti, že slavnosti a „týden proti fašismu“ Svazu protifašistických bojovníků (SPB) se překrývají a že se kvůli tomu účastní málo obyvatel.⁸⁸⁰ Ale přinejmenším v metropolích se slavnostní mašinérie rozběhla na plné obrátky. V Plzni, považované kvůli tomu, že v ní Fučík v mládí pobýval, za jeho domov, se slavilo celý týden (od 6. do 13. září), počínaje obveselováním lidu (při otevření parku kultury a oddechu v městské části Lochotín) a konče

875 Zprávy Flégla a Drozdové – NA, ÚPV, 832, k. 1657.

876 *RP*, 6. 9. 1953.

877 Požadavek funkcionáře ÚAF NF Puchmertla na zasedání 6. 8. 1953 – NA, ÚAF NF, i. č. 28, k. 58.

878 Dopis ÚV KSČ ze dne 18. 8. 1953 vyjadřující se k programu – NA, ÚAF NF, i. č. 28, k. 58.

879 Nedatovaný dopis předsedkyně Společnosti Winklerové – NA, ÚAF NF i. č. 28, k. 58.

880 Víceru stížností různých lokálních skupin SPB, srpen 1953 – NA, ÚAF NF, i. č. 28, k. 58.

vědou: Proběhla zde celostátní konference o *Reportáži* a jejím významu.⁸⁸¹ V Brně byly větší oslavy naplánovány až na 10. září, aby město mohlo uvítat i prominentní hosty včetně Gusty Fučíkové. Od 11. září probíhala v pavilonu Myslbek, ústředním pražském výstavním sále, expozice o Fučíkově životě a díle, zaměřená obzvlášť na školní třídy.⁸⁸²

Je sporné, zda lze optimisticky radostné ladění oslav vykládat jako součást „nového kurzu“, ohlášeného po smrti Stalina a Gottwalda, jenž měl podle programového projevu Kopeckého určovat i kulturní politiku.⁸⁸³ Přesto jsou nápadné určité podobnosti mezi zdůrazňováním radostných stránek Julia Fučíka a jeho obracení se k malým věcem, a Kopeckého útoky na „suchary“, kteří se domnívají, že pobavení, zábava a humor jsou s budováním komunismu neslučitelné. Podle Kopeckého se touto pochybenou cestou vydal dřívější kurz za Gustava Bareše, v němž se socialismus spojoval s askezí a nudou, a radost, tanec atd. byly považovány za pozůstatky buržoazní minulosti a vlastnosti dekadentního Západu.

Podle vlády přece lidé žili ve šťastné době, pro niž se komunističtí mučedníci obětovali. Projevovalo se to i v téměř liturgickém zdůrazňování a omílání všech pozitivních vlastností připisovaných Fučíkovi. V počátečních letech socialistického systému nebyl ale tento naordinovaný optimismus charakteristický jen pro ČSR. Vyjadřovaly ho například verše Pavla Kohouta a dalších prorežimních „poetů“, výstižný je název básnické sbírky S. K. Neumanna *Sto deset procent štěstí*, kterým míní údajné překonání pětiletky. To působilo vlezle nikoliv jen zpětně, ale patrně i na nejednoho současníka vystaveného společenským a kulturním pokrokům nového systému. O to více, že hospodářský rozvoj nezářil v tak růžových barvách, jaké slibovala propaganda, a tak v průmyslových centrech docházelo právě v letech 1952–1953 k protestům proti nedostatečnému zásobování, zvyšování pracovních norem a koncem května 1953 proti již provedené měnové reformě.⁸⁸⁴ Krátce před slavnostmi proběhlo 4. a 5. září zasedání ÚV KSČ, na kterém bylo třeba zhodnotit naléhavé hospodářské problémy, zejména kolektivizaci.⁸⁸⁵

881 Zpráva Drozdové o přípravách, 22. 7. 1953 – NA, ÚPV, 832, k. 1658.

882 Pozvánka náměstka ministra školství Buřivala adresovaná ÚPV, 27. 8. 1953 – NA, ÚPV, 832, k. 1658.

883 KOPECKÝ, Václav: K některým otázkám naší kultury. In: *RP*, 13. 12. 1953, s. 3, k tomu dále KUSÁK, *Kultura a politika*, s. 414; KNAPÍK, Jiří: „Das Publikum muss ausgewechselt werden.“ Struktur und Wandel der tschechischen Kulturpolitik 1948–1953. In: *BohZ* 43 (2002), s. 321–349, zde s. 336n.; KAPLAN, Karel – KOSATÍK, Pavel: *Gottwaldovi muži*. Praha – Litomyšl 2004, s. 231n.

884 Srov. HOENSCH, Jörg K.: *Geschichte der Tschechoslowakei*. Stuttgart 1992, s. 157n.; HEUMOS, Peter: Dělnické stávky v Československu v padesátých letech. In: *Pohledy* 8 (2000), s. 20–21.

885 *Československé dějiny v datech*. Praha 1987, s. 508. Na zasedání byl Antonín Novotný zvolen prvním tajemníkem strany.